VARIJACIJE (III)

KAO NIKAD VIŠE...

1. Letovanje trne smedjim požarom u mom zavičaju, u župi kruševačkoj. Visoke senke u samom trenu zalaska kao da silaze medju ljude i decu, i onda svi imaju u očima blagost i setu, i svi zaboravljaju da su potomci domaćina i slugu, ognjišta i skitnica, vinograda i jadnih obala. A zelenilo, makar da je od pundjastog šimšira i strelovitih jelika, naizust mi govori o detinjstvu, o stihiji bezbrižnosti, i onda toplom staromodnom djačkom sporošću šapuće nimalo staromodno svaštarskog prince Jeana Cocteaua (u prevodu Bože Kukolje):

Dodju uspomene stare.
Kad djetinjstvo, vid varavi,
posakri se u ormare
da nas na smrt isprestravi.

Ili nam pak sestre iza
globusa — što ljeta lete!
Dirnuvši im skut izbliza,
prometnu u statuete...

Šifre i zasićena jasnoća poetskih elemenata, dolaze tako jednostavno kao dnevne vesti i kao poslovno pismo, kao poslovni san ili kao san bez posla, svejedno!

2. Nedavno, tu, u zagrebačkom „Književniku" čitam naivnu i naivno sonornu uspomenu *Antuna Šoljana* na dane, na noći u nekim mladim godinama, kada je zajedno sa *Ivanom Slamnigom* prevodio i sa prevodom živeo čudesnu arhitekturu „Gavrana" Edgara Allana Poea. Čitam i volim tu vrstu, pomalo sujetne, pomalo melanholične uspomene, kao što sam pre deset punih godina voleo, zavoleo onu frenetičnu prevodilačku mucavost a zatim i rezultat *Joce Ćirilova,* koji je, pošto je i sam preveo tog istog „Gavrana", posumnjao bio da će mu ga objaviti u tadašnjem beogradskom „Narodnom studentu". A „Gavran" se ipak pojavio preko dva cela stupca, sitnom nekom, kovrdžavom tipografijom. I dok se presrećni prevodilac bojao da ga ne uoče kao lošeg učenika, mi smo u slične šoljanovsko-slamnigovske nestašluke dočekivali, tu sumorno-galaktičku poemu, kao ni jednu posle nje, kao nikad više!

Kao nikad više!

3. Danima pokušavam da načinjeni nacrt o poeziji *Dušana Vasiljeva* dovedem do eseja, do oproštaja. Danima dani su svakojaki, prazninčni, letnji, sa mnogo nebesa, izvrnutog nekako naopako, a noćima noći su njegove, pesnikove ,ratne, posleratne kada se lafkadijevski neorijentisano i bezrazložno isteraju nežnost bez smisla i mere.

Konkretno tragično osećanje — kako bi rekao Milan Bogdanović, — koje je grozničavo, bolno, neizlečivo nosio ovaj mladić, stranac u austrijskom ešalonu i *stranac u svetu uopšte,* nije se poetski iscrplo niti formulisalo do kraja, do raja kraja!

4. Na vest o smrti Ernesta Hemingwaya, globtrotera, fanatika i fantaste, mnoge se naše čitalačke naivnosti probudiše i mnoge naše raspre vratiše na plan poredjenja i otkrića. Setiše se, setismo se i one raspre o tome kako je naš putnik i zapitkivač *Rastko Petrović,* pre svoga savremenika, žestokog stiliste i stilizatora Amerikanca, pronašao, otkrio spontanu, čistu rečenicu, tečnu i gustu, zadihano, autentičnu. Opet je bilo povuci-potegni! Opet naš strah da se priznamo, da se otkrijemo u već otkrivenom. Dalje, po logici sažimanja, došla je teza da je Rastko Petrović i ambicijom i rezultatom bio veliki „fragmentarac". Kao (evo mislim na to pomalo naljućeno) da je početak, start, ugaoni kamen ili materijal ovog autentičnog pesnika fragment „odozgo", iz apstrakcije i literature a ne iz presne, netom uhvaćene tačke života! A život je za pesnika „Otkrovenja" bio neprestana i nezavisna avantura, a ne literarna „caka" pronadjena kasnije ili ždanovsko jaje koje jajetu uvek treba da liči...

Vrlo rano, već u četrnaestoj godini, postao je hranitelj porodice, hranitelj i očajnik. Bez mnogo majstorstva i razvijenog stiha, bez vremena i bez strpljenja da gradi poetsku palatu nad životom koji je toliko bio ruševina, silovito je pokazao ljubav i gadjenje prema životu. A kada je umro nijedna gradska vatra nije gorela u njegovu čenejsku, provincijsku, tuberkuloznu slavu. Živeo je u doba carskih soneta Jovana Dučića, francuske kurtoazije Bogdana Popovića, u doba kada se tako neodoljivo moralo biti pesnik i kada se tako neodoljivo nije priznavao pesnik.

5. U Krakovu (ili ja to samo sanjam, kombinujem, izigravam pesničke prestoničke veze!) izišla je na poljskom jeziku antologija naše, jugoslovenske poezije, naših pesnika, naših visokih jablana, naših gravitacija. Prevodili su, kako je to naglašeno, najbolji Poljaci i sami pesnici, prijatelji, ljudi i okeana, srca i vetrova, prevodili su, ali kako, dokle? Da li je Tin Ujević ostao da zvoni kao luksuzni jahač preko verbalnih i nekih mističnih prostora, i pampi? Da li je Davičova eksplozija ostala fluidnom suštinom, buntovnom, punom grehova protiv bogova, i da li se oseća, sluti i čuje kako Dušan Matić, spavajući kraj otvorenih prozora kadgod hoće, usred i iznad sna vidi svoju Bagdalu koja je već toliko anegdotski živopisna da savladjuje dosta lepše, poetski materijalnije Stražilovo?

Imaju Poljaci umetničku maštu. Imaju liriku u malom prstu, imaju neizreciva i vrlo jasna mesta, imaju ponore iz kojih izlaze i ulaze atletskom voljom, pa ipak, ako im se ova knjiga jugoslovenskog stiha učini i samim preludijumom, biće dovoljno da se njihov i naš stav poezije i stav današnjice pronadju u jednoj gorućoj tački.

6. Na dnu zapisa, na samom septembarskom rubu jeze što je kao neočekivanu dragocenost svečarskog trenutka a nimalo svečarski konjunkturno donela bela, a kao ruka istrgnuta, sinovlja pesnička knjiga *Pavla Popovića,* našli su se neki davni, nepromenljivo moderni stihovi, kao oni Germaina Nouveaua (Žermena Nuvoa) ili Rastkovi, posvećeni ruci kao simbolu, kao integralnoj i ne samo romantičarskoj metafori ili industrijskoj paraboli. Našli su se ti stihovi zajedno, u čvor vezani, naseljeni kultom i kulturom, mukom i moralom, strašću i uverenjem, senom i opomenom, da bi potvrdili kako se nepomirljivo mirimo sa pesničkim pojmovima kada su oni *pesnički* i kada su *pojmovi* kao recimo, u toj uvodnoj, žuljevito i strasno mišljenoj Pavlovoj pesmi „Ruka" koja „ima svoj um i svoj bol".

Kasnije, dabome, u diskretnoj vizuelnoj težnji tu bi se mogle naći i Rodinove „Ruke" od kamena i oniksa možda izdeljane, glačane ,ruke što niču prema nebu iz ništavila, zaobljene i sastavljene jer ih bol najbolje sastavljati može.

7. U memoarima Ilje Erenburga, drhtavim prstima same mladosti i same starosti, gori tiha, difuzna, polarna ruska voštanica nad likom nesrećne pesnikinje-brodolomnice *Marine Cvetajeve.* Nije bila proleter, ali je bila siromah; nije bila član saveza književnika, ali je bila apsolutni pesnik; nije sumnjičila rodjeni narod, ali je bila sumnjičena. Rat, golemi, proždrljivi molo uzeo je za ruku već 1941. godine i sintaksom smrti progovorila je njena čudna i gorka lirika, tako velika i tako neupotrebljiva zbog hiljadu nesličnosti sa savremenicima. Slučaj Marine Cvetajeve slučaj je izgnanstva prema kojem je, recimo, izgnanstvo Victora Hugoa samo neudobno putovanje sa udobnom sutrašnjicom. Iz jedne velike lirske duše, iz jedne ženske duše, toliko fragilne, duhovnost za kojom ne samo memoarski i ne samo sentimentalno žudi Ilja Erenburg, nego i još nerodjeni i još nesličniji mališan koji će se možda zvati, koji će se možda umeti zvati kao tragični sin, u dubokom frontu izgubljeni sin ove pesnikinje. Tragedija majke učinila je Marinu Cvetajevu još većim pesnikom. Čovekom!

8. Najzad ni slovenačka lirika nije više tajna zemlja, nije više nepoznato tkanje. Beogradski „Nolit" je u dve knjige sabrao, ne mnogo rigorozni i ne naročito tanano prevedeni izbor slovenačkih liričara od ranih romantičarskih dana do melanholičnih mističnih vizija i socijalnih poriva. Nailazimo na poznata i manje poznata imena, na mladiće koji su jedva stigli da puste svoj glas i na harmonično razvijene ,tople i mudre majstore kao što su Alojz Gradnik i Oton Župančič. Pa ipak, izbor po strodnosti najpre nas navodi na jedno čudesno mlado, rano savijeno životom a nimalo savitljivo ime: *Srečko Kosovel.*

Pisao je neobično mnogo. A umro je neobično rano. Jedva je imao 22 godine. Ako se ima u vidu da mu je Cankar i u požrtvovanju bio učitelj ,tome se ne treba čuditi. Pisao je stotine stihova koji su mu krvno i eksplozivno pripadali, bili nešto zaneseno, uskovitlano, uznemireno, a nije hteo da ih baci u svet, da ih ukrca u neizvesnu galiju prve knjige. Kada je spremio knjigu „Zlatni čamac" našila je smrt i okrutno ga uzela. Bilo je to 1926. godine. Pa ipak taj nedogradjeni zlatasti čamac leluja se i danas i može ga videti svaki onaj koji zna da su stihovi veliko tkanje.

Ima Kosovel jednu svetlucavu pesmu koja je upravljena na suštastvene snove detinjstva. To su oni stihovi o detetu koje je zaboravilo sve nedaće i otpore, sve gladi i lutanja, pa se prostire u snovidjenju toplog beskrajno mirisnog krompirića. A snovi tih godina nikad nisu besciljni. Oni su nerazlučivi deo velike drame i vazda struje u obnovi, vazda plamsaju u bojama. Kosovel je ovim stihovima oduzeo buntovni komentar ali je uzvišenost malenih bića dao u prostoj rečitosti koja i danas vrši opsadu srca. On je otkrivao dubinu oka kao Wolker a predvidjao zov smrti kao Lorca.

Danas, svejedno što su Kosovela nepravdeno malo prevodili kod nas, možemo da kažemo mnogo o njemu. Kao što i on, svom snagom svojih stihova, može da ponavlja signal jednog modernog francuskog pesnika: „Bio sam živ, bio sam oduvek tu".

9. *Matićevo* „More" izvesno je samo u geografiji duha. Nema tu aluzija na vreme dolaska i odlaska, ne vide se ostrva i plaže, ne čuju se ribari i deca, ne kuljaju oči radoznale svetine. More je to pomereno na snimku kao dupli profil deteta koje se meškolji izmedju desetinki sekundi pa fotograf ostavlja slučaju da „završi" sliku. Danas svi pišu o moru, i to najčešće gimnazijski i ferijalno, pa takvo more ima ulogu ljubavi, sastanka, poznanstva, dodira, glazbe i igre, čula i seksa. Matićevo more kao plućna maramica, iznutra, štiti davno već nepoznate likove i uspomene ali im daje da dišu u nekom prekobrojnom, luksuznom snu. More zamenjuje Bagdalu, kao što Bagdala zamenjuje čarobni breg. More ima neprekidno radno vreme sna!

Pesnik to ne kaže kategorički, ali ne kaže ni romantičarski obuzeto, deskriptivno. Jer, slutim i ponavljam „večnost je taj talas što nesmiren vrvi pred tvojim smrtnim nogama".

10. Ispovedajući izdašnu lukavost mora, sa nekoliko svetlih krpica od same poezije i munjevite čežnje ,dolaze nam pobunjene i naivno bundžijske reči *Svete Lukića* koji se, i ne osećajući to, nastavlja na kolorističke mladićke nedelje svih onih pesnika koji su belom kožom kontinentalaca jurili na to more, na Adriju, sa nekim crnim humorom. A on, taj humor, rasturao se i gubio, da bi isplutali lirizmi nepatvorenih i neostvarenih ekskurzija ratnih i netom poratnih djaka. Baš zato i prividno ispovedne reči Svete Lukića, u knjizi njegovoj najnovijoj „Buna protiv reči", zvone kao mudrost i kao opomena:

„... Teoriski, možda je najintenzivniji — mirisni doživljaj mora. Naravno da je u tačnoj srazmeri s tim neodredjen i neopisiv rečima. More je već svojom lepljivošću, slanim ukusom, jačinom dejstva ušlo u koren mog bića..."

11. Blago onima koji se imaju kamo vratiti. Blago onima koji se imaju kome vratiti... Ako se ne mogu pronaći, svrdlom memorije i luksuzom rekreacije ku-

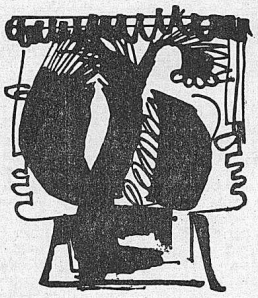

će i kućišta naći će se nemenikuće. Ili suze. Kao što ih je, prostodušno, pučki i nesujetno, na rubu godina ili iznad svih godina, pronašao bretanjski sin, francuski poet i fašistička žrtva *Max Jacob.* Da bi se oslobodio straha, da bi se oslobodio guste smole uspomena i on je davao prevagu humoru, neizlečivo ipak sentilmentalan:

Vratio sam se opet u Kemper gde
[sam proveo svojih prvih petnaest leta,
Ali nisam u njemu našao nijedne
[svoje suze...

Ako će medju tolikom žrtvama koncentracionih logora naći suze njegovih poslednjih leta? Njegovih, i milionskih?. Takodje njegovih? *Pesnikovih!*

12. Drugi put, a možda i treći, pred knjigom „Ivicom zemlje zmija" Blaža Šćepanovića, koja je u svoje, bolje reči u nesvoje vreme, ostala neprimećena, neprikazana.

Naslonjeni kao uz pušku, stihovi Blaža Šćepanovića su goli ali mutni, oblačni i mrki, hladni i gorki. Oni su razradjeni pojmovi, haotične slike, pomešane uspomene; neprestano padaju i izranjaju iz verbalnog haosa da bi ubrzali žestinu projekcije i krštenje van literature. To je samo prividno neosvetljeni automatski govor, vejavica pojmova. Jer, Blažo Šćepanović ne ume da nadzirava reči, ni emocije. Ne ume da se igra njima, ni da ih pljačka u dekorativne svrhe. On je, prema tome, tolikim izubijanim stihovima ratnog brdskog detinjstva vratio nevinost i gustinu fenomena. U vidu Blaža Šćepanovića još nije poginula vizija rata kao požara i kao pomora. Kada bi umeo da pripoveda, da komponuje u doslednim slikama, ovaj bi pesnik imao rezultate ravne gustim i devastiranim prozama Miodraga Bulatovića.

13. Na putu prema Zorbasu, prema uporištu, prema domaćinstvu samog života, — opasno je sresti mnogo pesnika, pa bili oni andjeli ili djavolski situirani u delić, atom našeg još uvek mladićki neizvesnog života. Ne volim reč usmerenost ,ali kuda i dokle ako nas usmerava samo zavodljivi red reči, pokor ili haos reči, i pesme, naravno?

14. Otkad znam za sebe, zvoni u meni taj refren, i to daleko nostalgično retorsko slovo Milutina Bojića, ta „Plava grobnica" o kojoj, pored ostalih patriotskih akcenata ovog kratkovekog mladića, govori Miodrag Pavlović u listu „Danas" (13. IX. 1961.)...

Zvoni ta pesma kao rana, pa ipak, ja je u ovakvom tekstu koji, doduše, ima razboritost naslednika ,ne mogu da vidim drugačije nego kao razgradjeni dom zvuka i kao neplodno pitanje racionalnih naših čitanja. Odviše raščlanjena, sudjena i presudjena takodje, „Plava grobnica", tako interpretirana i tako razgradjena, postaje opšte mesto.

15. U medjusvetovima letovanja teško je imenovati gradove koji su vidjeni i gradove koji su sanjani. Sve nam se čini slučajno, vidjeno po stoti put, a ipak u melodiji običnog dana i u običnoj melodiji dana ti su gradovi kao tek upaljena vatra od same naše ruke. Ohrid, koji je tako pitomo gledan očima apostola i prvih naših pisaca, pa zatim očima najboljih pisaca koje smo imali, kao veliko spaseno telo, kao freska načinjena od samog nedeljivog plavetnila, ukazao mi se baš tako, prvi put, uvek kao prvi put. Ili, da budem u duhu, u ljubavi podneblja jezika, kako je to rekao jedan od najživljih makedonskih liričara Blaže Koneski:

Ja vidov prvpat taa zemlja vzori
mečtanata, — ta očive da pazat
prv odblesok ne sini dalni gori
morničavost ne branovi što lazat...

Milosav MIRKOVIĆ